

Fiziki tərbiyə və sinifdankənar işlər vasitəsilə yeniyetmələrin estetik zövqlərinin formalaşdırılması yolları

Maya Zahir qızı Heydərova

*Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının
baş müəllimi,*

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

E-mail: geydarova.maya@mail.ru

Fidan Bəylər qızı Qurbanova

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

E-mail: fqurbanova688@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.f.d., prof. Q.M. Cəfərov,
p.ü.f.d., dos. E.X. Məmmədova

Açar sözləri: fiziki tərbiyə, idman, estetik tərbiyə, estetik zövq, dərşdankənar tədbirlər, idman gecələri, idman bayramları

Ключевые слова: физическое воспитание, спорт, эстетическое воспитание, эстетическое удовольствие, внеурочные мероприятия, спортивные вечера, спортивный праздник

Key words: physical education, sport, aesthetic education, aesthetic taste, extracurricular events, sport evenings, sport holidays

Böyüməkdə olan nəslin estetik tərbiyəsi cəmiyyətin bütün mərhələlərində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir cəmiyyətlə ayaqlaşmaq üçün yeniyetmələr insan ləyaqətini ucaldan bütün gözəl keyfiyyətlərə: bədii zövqə, mənəvi zənginliyinə, elmi təsəvvürlərə, hərtərəfli dünya-görüşə malik olmalıdır. Bu baxımdan yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində mühüm rol oynayan bütün iş formaları, onların tərkib hissələri nə qədər bir-birindən fərqlənsələr də qarşıda duran başlıca məqsəd birdir: cəmiyyət üçün ləyaqətli övlad yetişdirmək, onun estetik-mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olmaq, bəşəriyyətin qarşıya qoyduğu estetik tələbləri ödəmək, həyatın mənəvi-mədəni proseslərində fəal iştirak etmək və s. Sadaladığımız keyfiyyətlərə nail olmaq çox çətin olsa da uşaqların, o cümlədən yeniyetmələrin tərbiyəsində erkən yaşlarından bu mühüm məsələyə lazımi diqqətin yetirilməsi, onların estetik tərbiyəsinin istənilən məcrada, istiqamətdə formalaşmasında mühüm rol oynayır. Məlumdur ki, estetik tərbiyə insanların iradəsini, hiss və fikirlərini birləşdirir, onlara sevinc və fərəh bəxş etməklə bərabər, gözəlliyi anladır və eyni zamanda eybəcərliklərə qarşı nifrət yaradır. Yeniyetmələri məhz bu ruhda yetişdirmək, onları ən gözəl ideallarla yaşamağa sövq etmək bugününümüzün mühüm məsələlərindən biridir. Respublikamızda həm təhsil və həm də tərbiyə sahəsində həyata keçirilən əsaslı islahatlar prosesində bu problem həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur və bu gün də xüsusi diqqət mərkəzindədir.

“Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində islahat proqramı”nda deyilir: “Təlim-tərbiyənin meyl, maraq, istedad və qabiliyyət əsasında qurulmasını təmin edən təmayüllərə uyğun olaraq ayrı-ayrı fənlər, habelə fənlərin integrativ kursları üzrə çoxvariantlı tədris proqramlarını hazırlamaq; istedadlı şagird və tələbələrin aşkara çıxarılması və istedadlarının inkişaf etdirilməsi üçün fərdi tədris planı və proqramları hazırlamaq. Həmin gənclərin ardıcıl olaraq respublikadaxili və beynəlxalq olimpiadalarda, müsabiqələrdə, konfranslarda və digər təd-

birlərdə geniş iştirakını təmin etmək əsas vəzifələrdəndir” (1, s. 21).

Milli təhsil sistemimizin inkişaf yollarını göstərən bu mötəbər sənəddə irəli sürülən, qarşıya qoyulan təxirə salınmaz vəzifələrin yerinə yetirilməsində fiziki tərbiyə vasitələrinin də özünəməxsus rolu, mövqeyi və yeri vardır. Fiziki tərbiyə eyni zamanda yeniyetmə məktəblilərin estetik tərbiyəsinin mühüm vasitəsi kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Fiziki tərbiyə vasitəsilə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin formalaşdırmağın yollarından biri turizm səfərləri və yürüşlərdir. Bu işə, bu sahəyə fiziki tərbiyəsi üzrə ümumtəhsil məktəblərinin proqramlarında da diqqət yetirilmişdir. Belə tədbirlər respublikamızın bütün məktəblərində keçirilməsə də, işi yaxşı təşkil edilmiş məktəblərdə vaxtaşırı aparılır. Turist səfərləri və yürüşlərilə həyata keçirilən spesifik işlər şagirdlərin estetik qabiliyyətlərin formalaşmasına xidmət edir. Turizm öz növlərinə görə çox müxtəlif olur.

Fiziki tərbiyə işinin bütün sahələrində olduğu kimi məktəbdə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin inkişafına xidmət edən turizm səyahətlərinin və yürüşlərinin keçirilməsində qarşıda aşağıdakı vəzifələr durur.

— yeniyetmələrdə çeviklik, dözümlülük, cəldlik və bir sıra digər keyfiyyətləri aşılamaqla bərabər onların estetik zövqlərini inkişaf etdirmək;

— yeniyetmələrdə doğma respublikamızın torpağına məhəbbət, vətənpərvərlik hissləri tərbiyə etmək;

— yeniyetmələrdə diyarşünaslıq, tarixi bilikləri aşılamaq, onlara təbiəti sevdirmək, təbiətin gözəlliyindən zövq almağı öyrətmək;

— təbiətin mühafizəsinə diqqət vermək, mədəniyyət və memarlıq abidələrini qorumağı tərbiyə etmək.

Turist səfərləri zamanı yeniyetmələrin müxtəlif şəhər və kənd yerləri haqqında əldə etdikləri məlumatlar eyni zamanda onların dünyagörüşünü genişləndirir. Təbiətin qoynuna, xüsusilə meşələrə, dağlara təşkil edilən yürüşlər, gəzintilər yeniyetmələrdə romantik duyğular oyatmaqla, onlarda bir sıra bacarıqlar formalaşdırır. Tonqal qalamaq, çadır qurmaq, quşları səsindən, ağacları qabığından, yarpağından tanımaq bacarığına yiyələnirlər. Müxtəlif marşrutlar üzrə gəzintiyə, yürüşə çıxarkən zəruri olan əşya və avadanlığın, ərzaq məhsullarının seçilib götürülməsi onların çantalarında yerləşdirməsi yeni-yetmələrin müstəqil düşünmə, yanaşma qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Təbiətlə bağlı təşkil edilən bir və iki günlük yürüş, səyahət zamanı yeniyetmələrdə zəngin estetik təəssürat yaranır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, həmin növlər üzrə təşkil edilən turizm işlərinin mahiyyətində də estetik cəhətlər vardır. Bu hər şeydən əvvəl səyahətlərin, səfərlərin, gəzintilərin keçirilmə vaxtı və obyektləri ilə bağlıdır. Onu da qeyd edək ki, istər qurulan çadırlarda gecələyən yeniyetmələr səhərin açılmasını, səhər çağına gözləklərini duyur, quşların nəğməsini eşidir, güllü-çiçəkli yamaqları, ətir saçan otları, yaşıllıqları seyr edirlər. Bütün bunlar yeniyetmələri-yuxarı sinif şagirdlərini həyəcanlandırır, onların estetik hisslərini inkişaf etdirir. Ümumtəhsil məktəblərində oxuyan yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin mühüm vasitələrindən biri də fiziki tərbiyə üzrə həyata keçirilən gecələrdir. Bu onunla izah olunur ki, yeniyetmələr, yuxarı sinif şagirdləri hələ kiçik yaşlarından, yəni məktəbə ayaq açdığı vaxtdan başlayaraq idmana çox böyük maraq göstərirlər. Sonra onların bu maraq dairəsi tədricən genişlənir.

Fiziki tərbiyəyə aid olan idman, turizm işləri, fiziki tərbiyə, fiziki tərbiyə üzrə sinif-dərs məşğələləri öz növbəsində şagirdlərin ətraf aləmə estetik münasibətini inkişaf etdirir. Dərslərdən əlavə işlərdə fiziki tərbiyə üzrə müxtəlif məzmunlu məşğələlər, tədbirlər vasitəsilə yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinə daha da inkişaf etdirmək üçün qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

1. Fiziki tərbiyə vasitəsilə yeniyetmələrin estetik hisslərini, zövqünü inkişaf etdirmək;
2. Fiziki tərbiyə üzrə dərnəklər, tədbirlər şəbəkəsini genişləndirmək, onların estetik təsir istiqamətlərini diqqət mərkəzində saxlamaq;
3. Fiziki tərbiyə üzrə praktik məşğələlər, habelə müxtəlif tədbirlər vasitəsilə şagirdlərin estetik görüşlərini, estetik fəaliyyətini inkişaf etdirmək;

Belə tədbirlərin pedaqoji mahiyyəti və elmi pedaqoji əsasları haqqında danışmağa ciddi ehtiyac duyulur. Bunu nəzərə alaraq biz bu yarım fəsildə dərşdənkənar işlərdə idman tədbirləri vasitəsilə yeniyetmələrdə aşılınması zəruri sayılan estetik tərbiyə məsələləri barədə bir qədər geniş söhbət açmağı məqsədə müvafiq hesab edirik.

Fiziki tərbiyə üzrə dərşdənkənar tədbirlərin bir sıra növləri vardır. Məsələn, gecələr, görüşlər, oyunlar, yarışlar, müsabiqələr, turnirlər, didaktik oyunlar, (musiqili – süjetli oyunlar, musiqili - hərəkətli oyunlar, musiqili-kütləvi oyunlar və s.) turizm tədbirləri, yürüşlər, ədəbi-bədii kompozisiyalar, idman bayramları, idman estafetləri və s. göstərmək olar. Onların hamısı haqqında geniş danışmaq mümkün olmadığını nəzərə alaraq bu fəsildə onlardan bir neçəsinin məzmunu haqqında söhbət açacağıq.

Ümumtəhsil məktəblərində oxuyan yeniyetmələrin estetik tərbiyəsinin mühüm vasitələrindən biri də fiziki tərbiyə üzrə həyata keçirilən gecələrdir. Bu onunla izah olunur ki, yeniyetmələr, yuxarı sinif şagirdləri hələ kiçik yaşlarından, yəni məktəbə ayaq açdığı vaxtdan başlayaraq idmana çox böyük maraq göstərilir. Sonra onların bu maraq dairəsi tədricən genişlənir.

Fiziki tərbiyəyə aid olan idman, turizm işləri, fiziki tərbiyə, fiziki tərbiyə üzrə sinif-dərs məşğələləri öz növbəsində şagirdlərin ətraf aləmə estetik münasibətini inkişaf etdirir. Fiziki tərbiyəyə aid olan həmin sahələr üzrə keçirilən dərşdənkənar işlər, məktəbdənkənar tədbirlər yeniyetmələrin, yuxarı sinif şagirdlərinin maraq dünyasını genişləndirir, estetik hisslərini qüvvətləndirir. Müxtəlif xarakterli idman yarışları, tamaşaları yeniyetmə məktəbliləri özünə çəkir, emosional ton yaradır. Buna görə də digər sahələrlə yanaşı, bədən tərbiyə üzrə gecələrə də maraq günbəgün artır. Çünki fiziki tərbiyə ilə bağlı təlim-tərbiyə işlərinin yüksək səviyyədə təşkil olunduğu məktəblərdə müntəzəm olaraq maraqla qarşılanan idman gecələri keçirilir. Gecənin proqramları məzmununa və xarakterinə görə müxtəlif olur. Bəzi proqramlar yalnız məktəbin ən yaxşı idmançılarının göstərdikləri idman nömrələrindən, (bəzən dəvət olunmuş idman ustaları ilə birlikdə) bəziləri isə idmançıların və bədii özfəaliyyət üzvlərinin birgə çıxışlarından ibarət olur. Qarışıq proqram üzrə hazırlanan gecələr müxtəlif quruluşa malik olur. Bu fərəhli və həyəcanlı tədbirlərə həm kiçik, həm də böyük yaşlı məktəblilər həvəslə hazırlanırlar və belə tədbirləri səbirsizliklə gözləyirlər.

Gecələrin həm də müxtəlif növləri vardır. Elmi-pedaqoji ədəbiyyata istinad etsək, onları şərti olaraq iki yerə ayırmaq olar. Birincisi, fiziki tərbiyə ilə bir başa bağlı olmayan gecələr, ikincisi, isə, birbaşa fiziki tərbiyə və idmanla bağlı olan gecələr. Birincilərin sırasına “şeir yarışları”, “poeziya gecələri”, “rəqs gecələri”, “muğam gecələri”, “mahnı gecələri”, “vokal gecələri”, “estrada gecələri”, “xatirə gecələri”, “diskussiya gecələri”, “şəhidlərin xatirəsinə həsr olunmuş gecələr”, “əmək qəhrəmanlarının şərəfinə həsr olunmuş gecələr”, “milli qəhrəmanlarla görüşə həsr olunmuş gecələr” və s. daxildir. Lakin bu gecələrin hər birində fiziki tərbiyənin estetik zövqə açılan nümünələrinin nümayiş etdirilməsi mərhələsi də təşkil oluna bilər.

İkincilərin sırasına isə görkəmli idmançıların “xatirə gecələri”, “adlı-sanlı idmançıları anma gecələri”, “gimnastika gecələri”, “bədii gimnastika gecələri”, “yüngül atletika gecələri”, “idman rəqsləri gecələri”, “idman mahnıları gecələri”, “xalq oyunlarına həsr olunmuş gecələr”, “stolüstü oyunlar gecəsi” və s. daxildir. Məktəblilər, xüsusilə yeniyetmələr belə gecələrə böyük maraq göstərilir. Ona görə ki, onların bir qismi bu gecələrin iştirakçısı, bir qismi isə

tamaşaçısı olurlar.

Müxtəlif xarakterli idman yarışları, tamaşaları yeniyetmə məktəbliləri özünə çəkir, emosional ton yaradır. Buna görə də digər sahələrlə yanaşı, bədən tərbiyə üzrə gecələrə də maraq günbəgün artır. Çünki fiziki mədəniyyətlə bağlı təlim-tərbiyə işlərinin yüksək səviyyədə təşkil olunduğu məktəblərdə müntəzəm olaraq maraqla qarşılanan idman gecələri keçirilir. Gecənin proqramları məzmununa və xarakterinə görə müxtəlif olur. Bəzi proqramlar yalnız məktəbin ən yaxşı idmançılarının göstərdikləri idman nömrələrindən, (bəzən dəvət olunmuş idman ustaları ilə birlikdə) bəziləri isə idmançıların və bədii özfəaliyyət üzvlərinin birgə çıxışlarından ibarət olur. Qarışıq proqram üzrə hazırlanan gecələr müxtəlif quruluşa malik olur. Bu fərqli və həyəcanlı tədbirlərə həm kiçik, həm də böyük yaşlı məktəblilər həvəslə hazırlaşırlar və belə tədbirləri səbirsizliklə gözləyirlər.

Ümumtəhsil məktəblərinin şagirdlərinin estetik tərbiyəsində idman bayramlarının da özünəməxsus təsir imkanları vardır. Bu hər şeydən əvvəl idman bayramlarının fiziki, mənəvi və estetik mahiyyəti ilə bağlıdır. İdman bayramı həm ümumtəhsil məktəblərində, həm də geniş miqyasda təşkil olunduqda (şəhərin küçə və meydanlarında, stadionlarda, mədəniyyət və istirahət parklarında və s.) müxtəlif idmanla bağlı mədəni, bədii tematik tədbirlər kompleksidir. İdman bayramlarında yaradıcılıq təşəbbüsü göstərən idman və incəsənət mütəxəssisləri, müxtəlif nəsillərdən olan insanlar fəal iştirak edirlər.

İdman mübarizəsinin dinamikası və kəskinliyi, xarakterlərin və taktiki ideyaların çarpışması, kütləvi səhnələrdən, gimnastika yarışlarından alınan estetik zövq idman bayramlarına milyonlarla insanı cəlb edir. İdman bayramlarının hazırlanması və keçirilməsində ilk baxışdan idmana heç bir aidiyyəti olmayan müxtəlif insanlar da iştirak edə bilər. Şairlər və yazıçılar, rəssamlar və bəstəkarlar, müxtəlif sahənin əməkçiləri və mütəxəssislər bir sözlə, hamı bayramın mümkün qədər canlı, normal, əlvan və yadda qalan olması üçün əllərindən gələni edir. İdman bayramlarının mahiyyəti, quruluşu elədir ki, maraqlı çıxışlar rəngarəng lövhələr bir-birini əvəz edir. Məktəbin idmançıları fiziki hazarlığını və texniki ustalılıqlarını nümayiş etdirirlər.

Nəticə etibarı ilə deyə bilərik ki, fiziki tərbiyəyə aid olan həmin sahələr üzrə keçirilən dərsləndirici işlər, məktəbdənkənar tədbirlər yeniyetmələrin, yuxarı sinif şagirdlərinin maraqlı dünyasını genişləndirir, estetik hissələrini qüvvətləndirir.

Məqalənin aktuallığı. Fiziki tərbiyə üzrə dərsləndirici işlər yeniyetmələrin estetik hissələrini qüvvətləndirir. Müxtəlif xarakterli idman yarışları, idman gecələri, idman bayramları yeniyetmələrdə emosional əhval yaradır. Buna görə də respublikamızda həm təhsil və həm də tərbiyə sahəsində həyata keçirilən əsaslı islahatlar prosesində bu problem həmişə diqqət mərkəzində olmuş və bu gün də xüsusi diqqət mərkəzindədir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, fiziki tərbiyənin yeniyetmələrin estetik tərbiyəsində inkişafına göstərdiyi təsir istiqamətlərini müəyyənləşdirilmiş, bu sahədə görülən işlərin imkan və yollarını müəyyənləşdirilərək sistemə salınmışdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali, orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Təhsil sahəsində İslahat proqramı. Bakı, 2009.
2. Abbasov A. N. Əlizadə N. Ə. Pedaqogika. Bakı, Renessans, 2001.
3. Abbasov T.T. İdman və mütəhərrik oyunlar. Bakı, Maarif, 1966.
4. Nəsirov N. Ekskursiya necə təşkil edirəm. "Azərbaycan müəllimi" qəz., 2004, 20 avqust.

М.З. Гейдарова, Ф.Б. Курбанова

**Пути формирования эстетического вкуса подростков
посредством уроков физического воспитания
и внеклассных мероприятий**

Резюме

Здоровье подростков, и их эстетическое воспитание является одним из важных вопросов современности. Каждый подросток желающий не отставать от современного мира, должен обладать всеми качествами повышающими человеческое достоинство, в том числе и эстетическим воспитанием. Эстетическое воспитание объединяет волю, чувства и мысли людей, в то же время показывает красоту, даря им радость и счастье. Одним из важных вопросов сегодняшнего дня является воспитание подростков в этом духе и дать им возможность жить с лучшими идеалами. Внеклассное занятие по физической культуре, укрепляют эстетические чувства у подростков. Различные спортивные соревнования, спортивные вечера, спортивные праздники создают эмоциональный тонус у подростков. Поэтому эта проблема всегда находилась в центре внимания в процессе кардинальных реформ в сфере образования и воспитания в нашей республике, и сегодня по-прежнему находится в центре особого внимания.

M.Z. Heydarova, F.B. Gurbanova

**Ways to form aesthetic tastes of teenagers through
physical education and extracurricular activities**

Summary

The health and aesthetic education of teenagers is one the most important topics in modern times. In order to keep up with the modern world, each adolescent must have all qualities that enhance human dignity, especially aesthetic education. Aesthetic education combines people's will, feelings and thoughts, gives them joy and happiness, help them to understand beauty. It is one the most important issues to bring up teens in this spirit and to encourage them to live with their best ideals. Extracurricular activities on physical education strengthen the aesthetic feelings of adolescents. Different sport competitions, sport evenings, sport holidays create an emotional tone in teens. Thus, this issue was always in the centre of attention in the process of fundamental reforms in both education and nurture in our country and today it is also in the centre of attention.

Redaksiyaya daxil olub: 06.06.2022